

Milyen érzéseket tud kelteni egy erdélyi családtörténet, akármilyen szikáran, szinte már szárazon mesélik is el? Szétszórattatás az első magyar művésztelepet befogadó városból, de közben kiderül, ki volt Ferenczy Noémi férje.

Martos Gábor

NAGYBÁNYAI ANZIX

Adalékok egy művészcsalád történetéhez

Krizsán János festőművész valamikor az 1920-as évek közepe táján készített színes linóleummetszete az erdélyi Nagybányáról, 22,5 x 26 cm, dedikációval:
„Abkarovics Béla barátomnak Krizsán János”

A Krizsán család tagjai 1913-ban: elől Nits Vilma, Krizsán Vilmos és Krizsán György, hátul Krizsán P. Pál, Krizsán Sándor és Krizsán János, a Krizsán család archívumából

„Abkarovics Béla barátomnak
Krizsán János”

Krizsán János festőművész valamikor az 1920-as évek közepe táján készített egy kedves kis színes linóleummetszetet lakóhelyéről, az erdélyi Nagybányáról. A várost a fák közül elő-előbukkanó háztetőivel, a központban a református templom és az István-torony jellegzetes tornyaival távolból, a Zazar folyó túlsó partjáról, a Klastrom-rét felől – ahonnan amúgy számos más Nagybánya-ábrázolás is született a városban dolgozó művészekről –, egy, az előtérben álló fa lombjai alól nézve mutató kép mérete 22,5 x 26 centiméter, és bal alsó sarkába a művész egymásra helyezve odavéste monogramja két betűjét is.

A technikából adódóan minden bizonynyal több példányban is elkészített grafika ráadásul később könyvborítóként is szép karriert futott be: 1933-ban jelent meg Nagybányán a Minerva Nyomda kiadásában az a kétnyelvű, *Oglinda Oraşului Baia-Mare – Nagybánya* (a román címben itt a város szó is szerepel – M. G.) *tükre* című, 176 olda-

las turisztikai útikalauz – alcíme szerint *Călăuză şi catalog de adrese*, magyarul *Kalauz és közgazdasági címtár* –, amelyet a festő egyik öccse, Krizsán P. Pál újságíró szerkesztett, illetve részben írt is, és amelynek borítóját ugyanez a színes Nagybánya-látkép díszítette. Aztán amikor a MissionArt Galéria 1994-ben *Nagybánya Könyvek* sorozatának harmadik köteteként kiadta a *Tanulmányok a nagybányai művészet köréből* című, az 1992-es miskolci Nagybánya-kiállítás kísérőrendezvényeként megtartott konferencián elhangzott előadások szövegét, a címlapra újra ennek a Krizsán-linómetszethez a reprodukciója került – igaz, „csak” fekete-fehérben. (A metszetről eredetileg is készültek színezés nélküli, csak a fekete kontúrokkal nyomott darabok, a Krizsán család ma élő leszármazottai közül egyikük birtokában is van egy ilyen: e példány alján ceruzával, nyomtatott betűkkel a „NAGYBÁNYA /:KLASTROM RÉT:/ LINO / KRIZSÁN JÁNOS” felirat áll.)

2010 szeptemberében egy színes példány bukkan fel a MissionArt Galéria

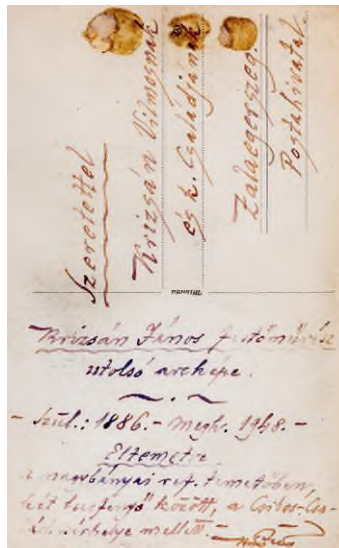
XII. Képzőművészeti Aukcióján, ahol az ár a 15 000 forintos kikiáltás után pillanatok alatt 65 000 forintos leütésig emelkedett. 2012 áprilisában pedig a kolozsvári Quadro Galéria tavaszi árverésén is szerepelt egy színes példány a Krizsán-linóból (bár ott a katalógus „akvarellal [sic!] színezett litográfia”-ként adta meg a technikáját), becsértékét a ház 300–400 euró közé tette.

A múlt év végén pedig a színes kép egy újabb példánya jelent meg az egyik hazai műkereskedelmi cég kínálatában, még hozzá különleges darab; ennek nyomata alatt tollal a következő dedikáció olvasható: „Abkarovics Béla barátomnak Krizsán János”. (Sajnos a kép kissé sérült, jobb oldalon alul – éppen az aláírásnál, sőt kicsit magába a képbe is benyúlóan – a papírja valamikor behasadt, valaki úgy próbálta megelőzni a további szakadást, hogy az egész képet felragasztotta valami durva csirizzel egy kartonra, így ma már a restaurátor szerint esély sincs a szakadás szakszerű eltüntetésére.)

De ki is volt a képajándékozás-történet két szereplője, a linómetszet készítője és a megajándékozott?

Krizsán János utolsó fényképe,
a Krizsán család archívumából

Az előző fénykép hátoldala – a lapot
Krizsán Pál küldte el legfiatalabb
testvérének, Vilmosnak, a Krizsán
család archívumából

Krizsán János 1886-ban született a Nagybányától tizenöt kilométerre keletre, Felsőbányán túl fekvő Kapnikbányán, ahol édesapja, Krizsán György (1862–1940) bányavezető volt, felesége, Nits Vilma (1861–1919) pedig egy nagybányai kéményseprőmesternek volt a lánya. János a házaspár első gyermeke volt, akinek hét testvére született (és 1894-ben volt egy három hónapos magzat korában elveszített gyermek is), ám közülük Emília (1887–1889), Viktor (1889–1890), György (1893–1895) és az utolsóként született kislány, Emma (1900–1902) fiatalon meghaltak.

Az elsőszülött fiút apja bányakincstárnoknak akarta kitaníttatni, iskolaszünetekben dolgozott is mellette a bányában, János azonban tizenhat évesen, szülei rosszallása ellenére, sőt abban az esetben, ha nem engednék, egyenesen öngyilkossággal fenyegetözve otthagya a biztos jövőt ígérő állást, és bevonult a nagybányai művésztelepre, ahol Réti Istvántól és Iványi Grünwald Bélától kezdett el festeni tanulni. Húszévesen, 1906-ban a város ösztöndíjával Münchenbe ment, ahol Heinrich Heidnertől vett órákat, sőt 1908-ban a Kunstvereinben kiállításon is bemutatkozott.

Ugyanez év nyarán ismét Nagybányán volt, ahol már 1911-ben felvették a Nagybányai Festők Társaságának tagjai közé, 1912-től pedig rendszeresen kiállító művésze lett a kolóniának. Ebben az évben Rómában, majd a húszas években – későbbi feleségével, Csíkos Antóniával – Bécsben, Münchenben és Párizsban is járt tanulmányutakon. 1922-ben (mások mellett Csíkosossal együtt) őt is a Nagybányai Festők Társaságának tisztagjává választották.

1927 őszén, amikor Réti István és Thorma János beszüntették az addig általuk vezetett Nagybányai Szabad Festőiskola működését, Mikola András és Krizsán János, valamint Börtsök Samu, Ferenczy Valér és Ziffer Sándor, azaz az úgynevezett „második nagybányai nemzedék” illusztris tagjai Nagybányai Szépművészeti Iskola néven újjáalakultak. 1935-ben azonban a román hatóságok elvették az iskola és a kolónia épületeit, emiatt 1937-ben a művésztelep közgyűlése feloszlatta a Nagybányai Festők Társaságát, amivel egyúttal megszűnt az iskola is.

Krizsán János 1927-ben vette feleségül a debreceni születésű Csíkos Antóniát (1887–1987), aki – miután négy évig volt

a Deák-Ébner Lajos által vezetett női festőiskola hallgatója a budapesti Képzőművészeti Főiskolán – 1909 nyarán járt először Nagybányán, majd 1911 és 1915 között minden nyarat a művésztelepen töltött, ezt követően pedig végleg a városba költözött. Házasságkötésük után a várostól a művésztelepnél is kijebb, Veresvízen, az egykori bányásznyegyedben építettek maguknak otthont, közös műteremmel, ami a nagybányai művészek kedvelt találkozóhelyeként a város egyik szellemi központjává vált. Krizsán Jánost 1948-ban Nagybányán érte a halál, a református temetőben helyezték örök nyugalomra. Özvegye bekapcsolódott a romániai művészeti életbe, tagja lett a Romániai Képzőművész Szövetségnek, rendszeresen kiállított csoportos tárlatokon, 1972-ben pedig román állami kitüntetést is kapott munkásságáért. 1987-ben, két nappal a századik születésnapja előtt halt meg. Nagybányán, férje mellett helyezték örök nyugalomra.

De nézzük meg a többi Krizsán testvér életpályáját is, annál is inkább, hiszen valamilyen szinten mindannyian kapcsolódtak nemcsak Nagybányához, de a művészetekhez is.

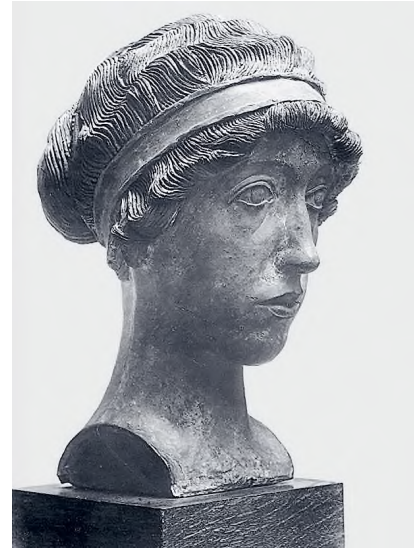

Krizsán János karikatúrája testvéréről, Pálról, a Krizsán család archívumából

Krizsán Pál, archív fotó

Ferenczy Béni: *Noémi*, 1916, terrakotta, magasság: 30 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

© Szépművészeti Múzeum 2020 / HUNGART © 2020

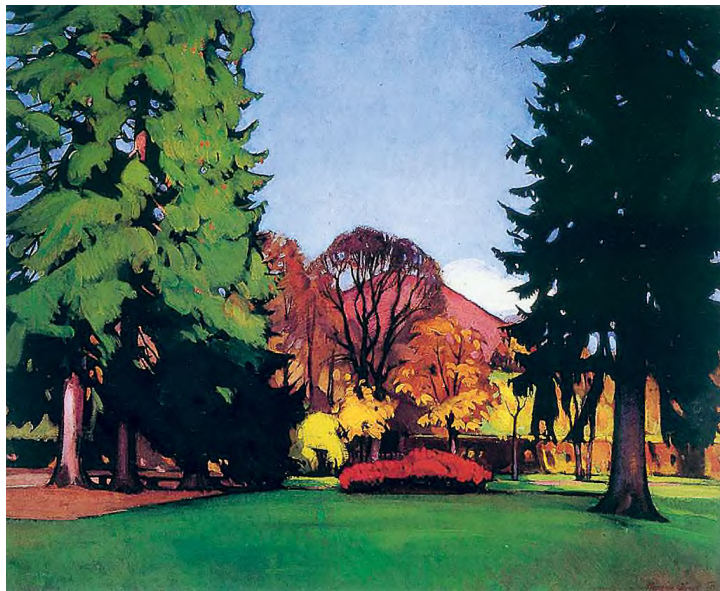
Az életben maradt Krizsán testvérek közül Péter Pál 1891-ben született Nagybányán. Szülővárosában végezte gimnáziumi tanulmányait, majd Sárospatakon szerzett tanítói oklevelet. Szatmárnémetiben, a Szatmárnémeti és Nagybánya között félúton fekvő Szinerváralján, illetve a Kolozsvárhoz közeli Magyaránadason tanított, de már ekkor is jelentek meg írásai a *Néptanítók Lapjában*. 1921-ben szülővárosában az ott 1903-tól megjelenő *Nagybánya* című társadalmi és szépirodalmi hetilap szerkesztője lett – ahová mások mellett olyan szerzők is írtak, mint Krúdy Gyula, Jászi Oszkár, Franyó Zoltán, Prohászka Ottokár, Színi Gyula, Somlyó Zoltán vagy Jászai Mari. Pál ettől fogva haláláig szülővárosában élt, megnősült, feleségét Gedeon Adélnak hívták. A *Nagybánya* 1924-ben egyesült a *Nagybányai Hírlappal*, ettől kezdve megszűnéséig, 1944 szeptemberéig Krizsán P. Pál volt a felelős szerkesztője, akinek az *Ellenzékben* és a *Nyugatban* is jelentek meg írásai, amelyeket esetenként Mohaly P. Pál névvel szignált. Emellett drámát írt, több könyvet is kiadott. 1933-ban jelent meg a már említett *Nagybánya tükre* című, általa

jegyzett kiadvány a városról, amelynek címlapjára testvére linómetszete került. Krizsán P. Pál 1965-ben hunyt el Nagybányán, leszármazottairól nem tudnak a család ma élő tagjai.

A következő, egyben a legkalandosabb életet élt fiú (a nevét később a Körösi előnévvel is megtoldó) Krizsán Sándor 1896-ban született, ugyancsak Nagybányán. Ő is a város gimnáziumában érettségizett, majd a nagybányai Szabad Festőiskolában tanult, ahol mestere Ferenczy Károly volt. Az első világháborúban katonaként 1916 nyarán orosz fogságba esett, majd 1917-ben más ottani magyarokkal együtt csatlakozott az oroszországi forradalomhoz: Kun Béla titkára lett, szerkesztette a *Szibériai Vörös Újság* című magyar nyelvű hetilapot, dolgozott együtt Buharinnal, a bolsevik párt akkori legfőbb ideológusával, a *Pravda* főszerkesztőjével. Miután a mozgalom visszaküldte Romániába, 1921-ben egyik alapító tagja lett a Kommunisták Romániai Pártjának, emiatt hamarosan letartóztatták, börtönbe került. Kiszabadítása érdekében egykori festőtanárának lánya, a társadalmi-politikai nézeteik tekintetében hozzá igencsak

közel álló Ferenczy Noémi (1890–1957) járt közben, ám nem sokkal azután, hogy Sándor ügyét sikerre vitte, ő maga került bajba: a trianoni döntés következtében Romániához tartozó Nagybányán az 1923-as új romániai állampolgársági törvény értelmében a magyar állampolgárságú Ferenczy Noémit a kiutasítás veszélye fenyegette. Ekkor Krizsán Sándor, aki román állampolgár volt, Nagybányán feleségül vette, így Noémi az országban maradhatott. Házasságuk csak a politikai helyzet kikövetelte formális gesztus volt, nem sokkal később el is váltak, ám barátságuk egészen Noémi haláláig szoros maradt.

Krizsán Sándor 1923-tól Bukarestben a *Munkás* című lap szerkesztője lett, de a *Jövő Társadalma* és a *Korunk* is lehozta az írásait. 1927-ben azonban gyökeresen szembefordult a sztálini diktatúrával, amelynek nyomán természetesen megfosztották összes addigi párttisztviselésétől. 1928-tól a *Brassói Lapoknak*, majd 1932-től az ugyancsak Brassóban megjelenő *Népújságnak* lett szerkesztője; sokat foglalkozott külpolitikai témákkal (a magyaron és a románon kívül beszélt németül, oroszul, angolul és franciául is), de írt képzőművészetről,

Krizsán János: *Tájkép (Ősz a parkban)*, 1914, olaj, vászon, 86,5 x 105 cm, Máramaros Megyei Múzeum, Nagybánya

Apáti Abkarovics Béla: *Bivalyok a folyóparton*, színes linóleummetszet, papír, 120 x 160 mm

HUNGART © 2020

a nagybányai festőiskola tagjairól, Nagy Imre brassói kiállításairól vagy az ugyancsak brassói Mattis Teutsch Jánosról is.

Kőrösi-Krizsán Sándor 1936-ban áttelepült Magyarországra, ahol előbb a *Pester Lloyd*-nak volt munkatársa, majd 1941-től a Magyar Távirati Iroda és a *Magyar Nemzet* berlini tudósítójaként működött. A háború befejeztével nem tért haza, hanem Nyugat-Németországba emigrált: előbb a hamburgi brit katonai parancsnokságnak dolgozott, majd 1951-től a müncheni Szabad Európa Rádió magyar adásának szerkesztője lett (Gedeon Sándor, illetve Krasznai Sándor álnéven), de az ugyanott megjelenő *Új Látóhatár*-nak is rendszeres szerzője volt. 1965-ben vonult nyugdíjba, bár 1968-ig külsőként még készített műsorokat a rádióban. 1970-ben hunyt el Münchenben. Második házasságából 1937-ben, Brassóban született fia leszármazottai ma jórészt Németországban élnek.

A legfiatalabb életben maradt Krizsán fiú Vilmos volt; ő 1898-ban született, szintén Nagybányán. Postatiszt lett, feleségével, az 1896-ban Gencsen szüle-

tett, később banktisztviselőként dolgozó Csomay Mária Ágnessel együtt Magyarországra települt át, és Budapesten hunyt el 1980-ban (felesége 1977-ben). Fiuk, az 1927-ben Nagykárolyban született György – nagybátyjához, Krizsán Jánoshoz hasonlóan – festő- és grafikusművész lett. Miután 1956-ban szakmáját a forradalom szolgálatába állította – plakátokat rajzolt, feliratokat festett, nyomtatványokat készített – 1957 elején Jugoszlávián át Nyugatra szökött. A családi legenda szerint Münchenben Sándor nagybátyjától kapott egy biciklit, és azzal jutott el egészen Svédországig. 2007-ben hunyt el; művészi hagyatékának nagy része, mintegy kétezer akvarellje ma egyik fiánál, az 1964-ben Stockholmban született, ma Amerikában élő Árpádnál van, aki maga is folytatója a művészcsaládi hagyománynak: polgári foglalkozása mellett komolyan foglalkozik fényképezéssel, több kiállítása volt, díjakat is nyert. (Krizsán Árpádnak ezúton köszönöm meg a családtagokra vonatkozó számos, máshol fel nem lelhető információt, valamint a cikk illusztrálásához rendelkezésünkre bocsátott családi képeket.)

És végül ezek után lássuk azt is, hogy Krizsán János kinek is dedikálta azt a bizonyos most felbukkant nagybányai linómetszetet.

A nyomtatvány alatt csak Abkarovics Béla-ként említett Apáti Abkarovics Béla 1888-ban született Érmihályfalván. (Bizonyos, elsősorban kárpátaljai kiadványokban Abrakovics formában írva is szerepel a neve; a Dupka György által írt és 2012-ben megjelent *Kárpátaljai Magyar Művészet* című kiadvány egy lábjegyzetben külön ki is emeli, hogy „A szakirodalomban Apáti nevét kétféleképpen találjuk: Apáti-Abkarovics és Apáti-Abrakovics”). A budapesti Képzőművészeti Főiskolán Ferenczy Károly tanítványa lett, és nyilván az ő hatására ment először 1911-ben, még főiskolásként Nagybányára, ahol a szabadiskolában Réti István és Thorma János korrigálták a munkáit. 1920-ban állított ki először a Nemzeti Szalonban, majd négy évig folyamatosan Nagybányán élt és dolgozott. 1927-ben ismét visszatért a művésztelepre; közben Németországban és Ausztriában járt tanulmányúton. Munkái szerepeltek a nagybányai festők 1921-es, 1924-es, 1925-ös

és 1927-es csoportos kiállításain; az első alkalmából az *Ellenzék* 1921/11. számában ez jelent meg róla: „Abkarovits [sic!] az impresszionizmusban biztos haladást ért el. Kissé fél önmagától, legalább ezt sejtetik apró vásznai. Ő nagyokkal is birokra kelhetne már. Mint önmagukban legjobbakat »Utca-részlet« és »Tehenek« című alkotásait emelem ki.” A szerző pedig, aki ezt írta, nem más, mint „Mohalyi P. Pál”, azaz, mint láttuk, az alkalmanként ezen a néven is publikáló Krizsán P. Pál, Abkarovics festőtársának, Krizsán Jánosnak szintén Nagybányán élő testvére.

Abkarovics az 1920-as évek második felétől több éven át az ekkor a trianoni döntés értelmében éppen Csehszlovákiához tartozó Kárpátalján, Munkácson élt és dolgozott. Egyaránt készített festményeket és grafikákat, többek között linóleummetszet-technikával is, mint amilyen képet ő is kapott Krizsán Jánostól. Bekapcsolódott a Munkácsi Művészklub

tevékenységébe, az általuk szervezett kiállításokon 1926 és 1933 között rendszeresen bemutatta új alkotásait, tagja lett a Kárpátaljai Képzőművészek Egyesületének, sőt annak választmányának és bírálóbizottságának is.

Az 1930-as évek végén Szentendrén telepedett le. Miután 1945-ben a szentendrei művésztelep tagjává választották, ettől kezdve rendszeresen vett részt az általuk szervezett csoportkiállításokon. 1957-ben hunyt el, a városban utcát is elneveztek róla.

Ami pedig a dedikált Nagybánya-litográfia feltételezhető történetét illeti: Krizsán János és Abkarovics Béla életrajzából látható, hogy minden bizonyítástól utóbbi első nagybányai látogatásakor, 1911-ben a művésztelepen találkozhattak először; 1920 és 1924 között négy évig egymás mellett éltek és alkottak ugyanabban a városban – eközben együtt élték meg az országváltás traumáját –, munkáik több kiállításon is

együtt szerepeltek; utóljára pedig alighanem 1927-ben találkozhattak, amikor Abkarovics még egyszer visszatért Nagybányára. Mivel Krizsán (datátalan) linómetszete valamikor az 1920-as évek közepe táján készülhetett (legalábbis a MissionArt Galéria már említett árverési katalógusában ez szerepel a kép készítésének idejeként), leginkább az képzelhető el, hogy Krizsán vagy 1924-ben, amikor Abkarovics négy év után elköltözött a városból, vagy 1927-ben, feltehetőleg (még ha ők ezt akkor nem is tudták) végleges búcsújuk alkalmával ajándékozta meg két évvel fiatalabb barátját a közös életük szeretett színterére emlékeztető nyomattal, ami így a nagybányai művészet egyik különleges dokumentuma lett.

BUDAPESTI

OPERETT SZÍNHÁZ

A MOSOLY ÉVADA

20/21

ABIGÉL • AMERIKAI KOMÉDIA
A MOSOLY ORSZÁGA
ANNE FRANK NAPLÓJA/A KÉPFARAGÓ
A PENDRAGON-LEGENDA
A RÉGI NYÁR • A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG
CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ • DINNER SHOW
DIÓTÖRŐ • DORIAN GRAY
ELFÚJTA A SZÉL • ISTVÁN, A KIRÁLY
JÁNOS VITÉZ • JÖVŐRE, VELED, ITTI!
**LA MANCHA LOVAGJA • LILI BÁRÓNÓ
MARICA GRÓFNŐ • MATA HARI**
MÁGNÁS MISKA • MENYASSZONYTÁNC
NINE • OSZI BOSZI, A REPÜLŐ NAGYANYÓ
REBECCA • SZEGÉNY DZSONI ÉS ÁRNIKA
TAJTÉKOS DALOK • VIKTÓRIA
VIRÁGOT ALGERNONNAK

WWW.OPERETT.HU | OPERETTSZINHÁZ

